

GÖNCZ LAJOS

A KÉTNYELVŰSÉG PSZICHOLÓGIÁJA

Forum Könyvkiadó, 1985

A személyiség fejlődésének legtermészetesebb velejárója egy nyelv elsajátítása. Az ehhez szükséges — bármely nyelv elsajátítására alkalmas — fiziológiai apparátussal és idegrendszeri adottságokkal minden ép ember rendelkezik. Két nyelv egyidejű vagy az első nyelv mellett egy másik nyelv elsajátítása során ugyanakkor teljesen új helyzet áll elő. Olyan helyzet, amely eltér a személyiség fejlődésének szokásos menetétől, s amelynek bonyolult szociális és lélektani vonatkozásai maradéktalanul máig sem tisztázóttak. Annak ellenére sem, hogy a nyelvtudásnak mindig fontos szerepe volt különböző népek érintkezésében, s hogy mindenkor számos ember élt, aki két (vagy több) nyelvet ismert és használt. Századunkban a nyelvtudás jelentősége talán még inkább megnőtt, ami egyúttal azt is jelenti, hogy még több embert érintenek és foglalkoztatnak a kétnyelvűséggel kapcsolatosan felmerülő problémák.

A tudomány kissé megkéscve figyelt fel és kezdett foglalkozni valóságunknak ezzel a sajátos szegmensével. Még az etnikailag és nyelvileg heterogén országokban is, ahol pedig elkerülhetetlenül felmerülnek a második nyelv tanulásából, és e nyelvek használatának gyakorlatából fakadó problémák, a két-

nyelvűségről szóló, különböző tudományágakhoz tartozó irodalom meglehetősen hiányos. Annál nagyobb örömmel kell most üdvözlőnk Göncz Lajos kétnyelvűséggel kapcsolatos tanulmányainak, kutatásainak, különböző tribünökön, nyelvészeti és pszichológiai kongresszusokon tartott előadásainak kötetbe rendezését és magyar nyelven való kiadását.

A szerző mintegy tíz éve foglalkozik a kétnyelvűség kérdéseinek tanulmányozásával, s ezen belül a vajdasági magyar—szerbhorvát kétnyelvűség lélektani kutatásaival. Könyve tulajdonképpen kettős célt szolgál. Egyfelől a többnyelvűség jelenségkörével kapcsolatos kutatások történetének bemutatásával a laikus olvasók számára gazdag összegezését kínálja mindannak, amit a pszichológia eddig feltárt vagy fontosnak tart, másfelől viszont, épp a vajdasági magyar—szerbhorvát kétnyelvűség kutatásából, empirikus vizsgálataiból fakadóan a kétnyelvűséggel foglalkozó szakemberek számára, fontos forrásmunka. E kettős igénynek természetesen nem könnyű eleget tenni. És Göncz Lajos inkább a kétnyelvűség szakmai értékelését, s e sokrétű jelenség korrekt leírását helyezte előtérbe, míg a nyelvtanulással kapcsolatban felmerülő „min-

dennapi” kérdésekre, a saját problémáira, kételyeire választ kereső érdeklődő laikus olvasók igényeire kevésbé figyelt. Ebből kifolyólag, ha felütjük és belelapozunk a könyvbe, azt elsődlegesen szakmai jellegű kiadványnak véljük, ami csak kevesek számára éri meg az olvasás fáradságait. Valójában a könyv egyes fejezetei (A kétnyelvűség definíciója és egyes aspektusainak mérése; A kétnyelvű egyének nyelvrendszerei közti kölcsönhatás; A kétnyelvűség pedagógiai-pszichológiai vonatkozásai; A kétnyelvűség szociálpszichológiai vonatkozásai; A kétnyelvűség fejlődéslélektani vonatkozásai, valamint a kötet befejező fejezetében közzétett, a vajdasági magyar-szerbhorvát kétnyelvűségi kutatások eddigi eredményeit összefoglaló tanulmány) izgalmasabbnál izgalmasabb kérdések sorát érintik, amelyek, ha más megközelítésből is, de érdeklődésre tarthatnak számot mind azok részéről, akik ismernek, használnak más nyelveket. De épp olyan tanulságos lehet a könyv azok számára is, akik valamiért nem boldogultak a második nyelv elsajátításával. Akik az iskolában vagy önszorgalomból tanultak ugyan más nyelveket, ám valamilyen rejtélyes okoknál fogva nem jutottak vele semmire.

A választ, hogy miért eredményesebbek egyesek a nyelvtanulás terén, s mások miért boldogulnak nehezebben, persze nem olvashatjuk ki közvetlenül a könyvből. Mint ahogyan más vonatkozásban sem ennyire „földhözragadtak” Göncz Lajos kérdésselvetései és válaszai, ami — mint mondtuk — a kötet legelőből, illetve a szerző konzekvensen vállalt szaktudományos alapításából ered. Pedig a gyakorlatias észjárás — „Van-e nyelvtelhetség? Ha igen, miben rejlik?” — közvetlenebb formában kérdez rá a lényegre, mint a szaktudományos

elemzés. Arra az ismeretlenre, ami nélkül a másik, a második nyelvvel kapcsolatos szaktudományos elemzés is nehezebben követhető és érthető meg.

A nyelvtelhetségek, ha a nyelvtanulásban elért sikereikről beszélnek, szerényen tagadják a nyelvtelhetség létezését. A nyelvtanulás eredményességét kizárólag a tanulásra szánt idővel és az érdeklődéssel hozzák összefüggésbe. Tudományos szempontból, valamint a gyakorlati élet felől nézve, közelről sem ilyen egyszerű a képlet. Ha közelebbről szemügyre vesszük az idegen nyelvek tanulására való személyes alkalmasság kérdését, már az első lépéseknél kitűnik, hogy a személyiségtényezők egész sora játszik benne fontos szerepet, kezdve a szövmemórián, a hangelemző és hangutánczó képességen, szintaktikai és szemantikai intelligencián át az érdeklődésig, motívumokig, és a nyelvtanulás más speciális összetevőig. Még mélyebben utána ásva az összefüggéseknek rá kell jönnünk, hogy az idegen nyelvek tanulása a legszorosabb összefüggésben van a személyiségünk egészével: a személyiség intellektuális és affektív zónáival, a gondolkodásmóddal, az elsajátítandó nyelvet beszélő néppel kapcsolatos attitűddel, a szociális háttérrel, társadalmi környezettel stb. Az alapos tudományos okmányozás végül is eljuttatna bennünket annak a mindennapi banális igazságnak a belátásáig, hogy az emberek a nyelvtanulásra való alkalmasság tekintetében éppúgy különböznek egymástól, mint más téren.

E szerint nem szabad a nyelvtelhetségek szerénységének felülnünk, hanem megfelelő kutatómunkával fel kell tárunk, hogy a személyiségnek melyek azok az összetevői, amelyek az idegen nyelvek elsajátítása irányában kifejtett erőfeszítéseink ellenében eredménnyel kecseg-

retnek. Ma még meglehetősen nagy a tanácstalanság e téren. A nyelvtelhetség fogalmát — tudományos precizitással — meglehetősen körülmenyes meghatározni, s a nyelvtelhetség létezését sem tudjuk egyértelmű módszerekkel kimutatni. De ez nemcsak a nyelvtanulással kapcsolatban van így, hanem érvényes minden más emberi képességünk, teljesítményünk megítélésére. Az eredményességet, a „beválást” más téren is nehéz „prognosztizálnunk”, ami nem jelenti azt, hogy nincsenek is tehetségek.

A nyelvtanulás eredményességét befolyásoló szerzett és velünk született tulajdonságok vizsgálata, feltárása jószerevével még várat magára. Göncz Lajos munkája jelentős törlesztés ebből a tudományos mulasztásból. *A kétnyelvűség pszichológiája* ugyanis fényt vet azokra a szociális és személyiségmótvumokra, amelyekre általában nem gondolunk az idegen nyelvek tanulásával kapcsolatban, de amelyek mégis jelentős mértékben befolyásolják az eredményességet.

A nyelvtanulásra való alkalmaság, mint elméleti és gyakorlati probléma mellett nem kevésbé fontos gondolatokat találunk a kétnyelvű egyének nyelvrendszerei között létrejövő kapcsolatokra vonatkozóan. E téren laikusokat és szakembereket legfőképpen az érdekli, hogyan, miként hat vissza a nyelvtanulás a kognitív folyamatokra. Befolyásolja-e a második nyelv tanulása az általános értelmi fejlettségi szintet? Értelmesebbé válunk-e, ha két vagy több nyelvet beszélünk, vagy ez intellektuális „kapacitásunk” valamiféle „megosztottságával” jár együtt, s az anyanyelven való kifejezési készség, gondolkodási mélység stb. rovására megy?

E kérdés szaktudományos vonatkozásait Göncz Lajos átfogóan tárgyalja, óva intve a kétnyelvűség ha-

tásának kutatásában fellelhető akár pozitív, akár negatív előjelű leegyszerűsítésektől. Nem hiszi, hogy általában, ha két vagy több nyelv hatásának tesszük ki a gyereket, az a nagyobb követelmények miatt fokozott erőfeszítésre kényszerül, s szükségképpen magasabb kognitív szintet ér el. De nem ad hitelt annak az elgondolásnak sem, hogy az ember nyelvtanulási és kognitív „kapacitása” véges, s hogy ebből kifolyólag a kétnyelvű egyének nem egyenrangúak az egynyelvűekkel. Helyesen arra az álláspontra helyezkedik, hogy az egyén fejlődését egyszerre számtalan tényező befolyásolja, s a kétnyelvű környezetnek vagy a kétnyelvűséggel kapcsolatos elvárásoknak, szükségleteknek éppúgy lehetnek káros, mint hasznos hatásai. A tudomány megoldásra váró feladatai közé sorolja annak tisztázását, hogy milyen körülmények és feltételek mellett lehetnek az idegen nyelv elsajátításának negatív hatásai, s melyek azok a feltételek, amelyek a kétnyelvűségi helyzet esetleges előnyeit juttatják kifejezésre.

Addig is, amíg a tudomány választ ad ezekre a kérdésekre, a szerző egy fél mondat erejéig mintha előlegeznél „hitvallását” nekünk. „Végső fokon — mondja — több nyelv ismerete mindig felmérhetetlen előnyöket biztosít.” Mivel ebben a szerzői „hitvallásban” érték-választás rejlik, a recenzens csak egy másik fél mondattal szeretné jelezni ezzel kapcsolatos észrevételét. A nyelvtudás közvetlen, praktikus hasznossága önmagában vett, nyilvánvaló érték. Am a képességek, a szorgalom, az érdeklődés, s más személyi adottságok nyelvtudásban való „összegeződésére”, kifejeződésére semmiképpen sem tekinthetünk úgy, mint ami egy-két ranghellyel fölülte állna más emberi adottságok, képességek, törekvések „összegeződésének”,

más emberi tudásnak és teljesítménynek. Amelyek közül ki tudná megmondani, hogy végül is melyik lesz az, ami az életút során számkra „felmérhetetlen előnyöket biztosít”? Körülményeink, adottságaink, szükségleteink hamar válasz-

út elé állítanak bennünket, törekvéseinket, erőfeszítéseinket illetően, amit követően bármilyen téren is jeleskedjünk, mind messzebb kerülünk vele emberi teljességényunktől.

Hódi Sándor

NAGYAPÁTHY KUKAC PÉTER

Forum Könyvkiadó, 1985

Nagyapáthy Kukac Péter (1903—1944) naiv festőről, aki egyébként a topolyai művésztelep festészeti díjának névadója, hazánkban a naiv művészet országában eddig csak keveset hallottak. Életművét átfogóbban először Juhász Erzsébet és Csernik Attila mutatta be a nagyközönségnek. Nem könnyű feladatra vállalkoztak a lassan feledésbe merülő festő munkásságának felkutatásával. Képeit a falusi házak és padlások őrzik. Munkájuk eredményét a Forum Könyvkiadó képzőművészeti kismonográfia sorozatában tették közre.

Nagyapáthy Kukac Péter szegény családból származott, egy topolyai kocsis fiaként nőtt fel. A szűkszavú életrajzi adatok fonálán elindulva a monográfia összeállítói a kortársak visszaemlékezéseire támaszkodva vázolták ennek a különös egyéniségnek az életútját. Nagyapáthy tehetségére már gyermekkorában felfigyelt Kiss Lajos korabeli topolyai nagybirtokos, aki lehetővé tette számára, hogy a szabadkai Oláh Sándornál, vidékünk akkor legnépszerűbb festőjénél folytasson tanulmányokat. Nagyapáthyból azonban már fiatalkorában kiütközött a társadalmi normák elleni tiltakozás. Nem sokáig volt a mester keze alatt, mert egyszerűen nem akart tanulni, nem akart olyan lenni, mint a többiek. A kortársak szerint a teljes szabadságnak ezzel az ösztönös értelmezésével magyarázható, hogy az olaszországi tanulmányútra szánt pénzt elköltötte, mielőtt kilépett volna az országból. Különös és tragikus egyéniség volt, alkoholizmusra hajlamos, aki feleség és megértő barát nélkül élte le életét, saját kis közösségében. Falusi kocsmákban tartózkodott legtöbbit, ahol

italért festett, mint Utrillo a montmartre-i vendéglőkben. A Topolya környéki falvakba, tanyákra is ellátogatott, ahol a gazdák meghívására festegetett. A képeiért élt, rövidre szabott életét az életöszön erejével határozta meg, s talán maga sem sejtette, hogy alkotásai túlélnek.

A kiadvány ötven festmény reprodukcióját tartalmazza Csernik Attila és Bordás Győző válogatásában. Ezek az 1926—1944-ig festett jelentős betekintést engednek munkásságába, amely minden bizonnyal kiterjedtebb volt. Hagyatéka leginkább az öt egy jó évszázaddal megelőző amerikai vándorfestők munkásságára emlékeztet, akiket a fényképezőgép feltalálása szorított ki. Ezek az utazó mesterek — korunk naiv festőinek az elődei — lemezre festve jelenítették meg az Újvilág lakóit, életét. Nagyapáthy a bajnai tanyák vendégeként többnyire ételért és italért, vagy csekély pénzbeli ellenértékért festette meg a tanyákat, azok gazdasági udvarait, a mezőket, szőlőskerteket, a házigazdákat és családjukat. Akárcsak az öt megelőző XVII—XIX. századi amerikai primitívek, a megrendelők esztétikai igényeit elégítette ki képeivel, mintegy dokumentálva környezetét. De sajátos képzőművészeti látásmódjával, amelyre tisztaság és őszinte naivítás volt jellemző, ennél többet adott.

Amellett, hogy képei tükrözik a falusi nép ízlésvilágát, beletartoznak korunk naiv művészetének a fogalomkörébe is. Ez a dologi világ tárgyait, lényeit breugheli méretekben halmozó festő a naivak szemével nézte a világot. Legértékesebb alkotásairól tisztaság és érintetlenség sugárzik. Akárcsak a nai-